

جامعه‌شناسی دین علیه دین

دولف:

محمد حماد بیرمرادی

دانشیار دانشگاه جامع امام حسین (ع)

دانشگاه جامع امام حسین (ع)

موسسه چاپ و انتشارات

موسسه چاپ و انتشارات
دانشگاه جامع امام حسین(ع)

۷۴۷

سری علوم اسلامی - ۴۸

سرشناسه	پیرمرادی، محمدجواد، ۱۳۴۰ -
عنوان و نام پدیدآور	جامعه‌شناسی دین علیه دین / مولف محمدجواد پیرمرادی.
مشخصات نشر	تهران : دانشگاه جامع امام حسین (ع)، موسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	سیزده، ۳۴۰ ص.
فروست	موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (ع)؛ ۷۴۷. سری علوم اسلامی؛ ۴۸.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۴۵۲-۷۷۱-۵
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	کتابنامه : ص. ۳۱۰ - ۳۱۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.
یادداشت	نماه.
موضوع	دین و جامعه‌شناسی؛ Religion and sociology
موضوع	جامعه‌شناسی اسلامی؛ Islamic sociology
موضوع	علوم انسانی؛ Humanities
موضوع	جامعه‌شناسی؛ Sociologists
موضوع	اثبات‌گرایی؛ Positivism
موضوع	اسلام و کمونیسم؛ Communism and Islam
شناسه افزوده	دانشگاه جامع امام حسین (ع)، موسسه چاپ و انتشارات
رده بندی کنگره	۱۳۹۷ ج ۲ / پ ۹ / دی ۶۰
رده بندی دیویی	۳۰۶/۶
شماره کتابشناسی ملی	۵۵۹۵۸۴۴

• کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس برای دانشگاه جامع امام حسین(ع) محفوظ است.

• عنوان: جامعه‌شناسی دین علیه دین

• تألیف: دکتر محمدجواد پیرمرادی

• صفحه‌آرایی: اکرم پاک‌قلب

• ناظر فنی چاپ: سید محمدباقر موسوی

• نوبت چاپ: اول (اردیبهشت ۱۳۹۸)

• لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ سپاه

• شمارگان: ۲۰۰ نسخه

• قیمت: ۴۷۰,۰۰۰ ریال

• نشانی: تهران، بزرگراه شهید بابایی، بعد از پل لشکرک، دانشگاه جامع امام حسین(ع)، معاونت پژوهش و فناوری،

موسسه چاپ و انتشارات تلفن: ۷۴۱۸۸۲۶۰ دورنگار: ۷۴۱۸۸۲۷۴

• مرکز پخش: تهران، میدان فردوسی، فروشگاه و نمایشگاه مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین(ع)،

ترنجستان امام حسین(ع) تلفن: ۸۸۸۳۹۲۹۷

بسم الله الرحمن الرحيم

«يرفع الله الذين امنوا منكم و الذين اوتوا العلم درجات»

خداوند مقام اهل ایمان و دانشمندان عالم را (در دو جهان) رفیع می گرداند.

(سوره مبارکه مجادله - آیه ۱۱)

ارزش و جایگاه علم و دانش اندوزی در اسلام تا آن پایه است که خداوند کریم در قرآن مجید، بلاغ رسالت رسول خود را برای هدایت بشریت، به اقرار آغاز نمود.

هدایت بشر، حامل، سعادت و تقرب به ذات اقدس الهی در گرو کسب معرفت و تحصیل علم و دانش است، امری که به تعبیر استاد شهید مطهری، زیبایی عقل است و انسان خداجوی، معبود خود را در آن می یابد.

یکی از مسئولیت های مهم دانشگاه در کنار تعلیم و تربیت، نشر کتب و آثار علمی است. معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه جامع امام حسین (ع) نیز به منظور مشارکت فعال در بالندگی و رشد فرهنگی و علمی جامعه، بستریابی به مرجعیت علمی در حوزه های مأموریتی و ایفای رسالت خطیر خود در تولید دانش و انتشار یافته های علمی، افتخار و تلاش دارد تا زمینه و بستر لازم را جهت تشویق و ستودن اساتید محترم در عرصه تولید علم، فراهم و تسهیل نماید.

امید است در سایه الطاف بیکران الهی و با گسترش فعالیت های انتشاراتی مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (ع)، این رسالت خطیر تحقق یابد.

در پایان بر روح تابناک امام راحل (ره) و شهدای گرانقدر انقلاب اسلامی و دفاع مقدس درود می فرستیم و با آرزوی توفیقات هرچه بیشتر مقام معظم رهبری و خدمتگزاران اسلام و کشور، از اساتید، فرهیختگان و اهل نقد و نظر تقاضا داریم با ارائه نظرات و پیشنهادات خود ما را یاری فرمایند.

و من الله التوفیق و علیه التکلان

معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه جامع امام حسین (ع)

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

پیشگفتار یازده

فصل اول: ضرورت تحول در علوم انسانی سکولار ۱

بیان مسئله ۱

جهان‌بینی انقلاب اسلامی چیست؟ ۶

مبانی نظری عارم انسانی رایج چیست؟ ۸

پیام انقلاب اسلامی برای انسان معاصر ۹

ارزش‌های حاکم بر علوم انسانی رایج چیست؟ ۱۱

ناکارآمدی علوم انسانی - دید در حل مسائل انسان مسلمان ۱۷

فهرست منابع ۲۲

فصل دوم: ضرورت نقد دین‌شناسی جاری - شناختی ۲۳

تعریف دین ۲۴

ایمان چیست و مومن کیست؟ ۲۴

دین پژوهی و اقسام آن ۲۴

روش جامعه‌شناختی مطالعه ۲۷

جامعه‌شناسی دین چیست؟ و چرا و چگونه به وجود آمد؟ ۲۷

فهرست منابع ۷۶

فصل سوم: نقدی بر روش تحقیق پوزیتیویستی ۸۱

بیان مسئله ۸۱

پوزیتیویسم چیست؟ ۸۴

نقد و بررسی انسان‌شناسی پوزیتیویستی ۹۳

انسان‌شناسی اسلامی در مقایسه با انسان‌شناسی پوزیتیویستی ۱۰۰

فهرست منابع ۱۰۳

۱۰۷.....	فصل چهارم: نقد و بررسی دین‌شناسی جامعه‌شناسان
۱۰۷.....	دین‌شناسی علمی و امکان آن
۱۱۰.....	تعریف دین از دیدگاه علم‌گرایان
۱۱۲.....	ماهیت دین از دیدگاه تایلور
۱۱۷.....	ماهیت دین از دیدگاه فریزر
۱۲۱.....	قول به ماهیت واحد برای ادیان و نقد و بررسی آن
۱۲۲.....	قول به اینکه دین منشاء الهی ندارد و بشری محض است
۱۲۳.....	قول به اینکه دین بهنجار بودن گرایش به دین
۱۲۵.....	خلط دین و فرهنگ
۱۲۶.....	قول به ناسازگاری دین و عقل
۱۲۸.....	قول به ناسازگاری دین و علم
۱۲۹.....	خلط دینداری و دین
۱۳۱.....	رمز تشابه ادیان
۱۳۲.....	رمز تعدد ادیان
۱۳۵.....	دین‌شناسی اگوست کنت (۱۷۹۸-۱۸۵۷)
۱۳۶.....	روش تحقیق در جامعه‌شناسی
۱۳۷.....	نگرشی پوزیتیویستی به دین
۱۳۷.....	تعریف دین
۱۳۹.....	نظریه دین واحد
۱۴۰.....	وحدت علم و دین
۱۴۲.....	ایمان پوزیتیویستی
۱۴۳.....	ایمان به انسانیت
۱۴۴.....	دوره‌های تکاملی ذهن بشر
۱۴۹.....	ماهیت دین از دیدگاه زیگموند فروید
۱۵۷.....	نقد و بررسی دیدگاه فروید
۱۵۷.....	۱- تاثیرپذیری از مسیحیت کلیسایی

- ۲- استدلال فروید تمثیلی است..... ۱۵۷
- ۳- مصادره به مطلوب..... ۱۵۹
- ۴- آیا روانکاوی علم است؟..... ۱۶۰
- دین‌شناسی امیل دورکیم..... ۱۶۲
- دیدگاه کارکردگرایانه دورکیم درباره دین..... ۱۷۰
- دین‌شناسی مارکس (۱۸۱۸-۱۸۸۳)..... ۱۷۸
- دین‌شناسی ماکس وبر..... ۱۸۹
- ۱- مقایسه وبر و دورکیم..... ۱۹۲
- ۲- وبر و ماکس..... ۱۹۴
- روش‌شناسی وبر در جامعه‌شناسی دین..... ۱۹۷
- تیپ ایدئال..... ۲۰۰
- ملاحظه‌ای درباره تیپ ایدئال..... ۲۰۴
- فارغ از ارزش بودن تحقیقات اجتماع‌پوی طرفی جامعه‌شناسی..... ۲۰۵
- دین متغیر مستقل..... ۲۰۹
- اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری (۱۹۰۴-۱۹۰۰)..... ۲۱۰
- جامعه‌شناسی دین..... ۲۱۹
- ۱- رهبران دینی..... ۲۲۰
- ۱- جادوگر..... ۲۲۰
- ۲- کشیش یا روحانی..... ۲۲۱
- ۳- پیامبر..... ۲۲۳
- ۲- گروه‌ها و طبقات اجتماعی..... ۲۲۷
- ۳- ایمان و مسئله شرور..... ۲۳۲
- دین و رستگاری..... ۲۳۵
- ۱- رستگاری از طریق تلاش انسانی (نظریه اول)..... ۲۳۵
- ۲- رستگاری به مثابه یک هبه..... ۲۳۸
- دین و سایر قلمروهای حیات..... ۲۳۹

۲۴۵	 اخلاق اقتصادی ادیان جهان
۲۴۵	 اخلاق اقتصادی دین هندو (۱۹۱۶-۱۹۱۷)
۲۴۶	 یهودیت قدیم (۱۹۱۷-۱۹۱۹)
۲۴۸	 ماکس وبر و دین اسلام
۲۷۸	 نقدهایی دیگر بر اندیشه وبر
۲۷۹	 ۱- اینکه آیا وبر به قاعده خود پای بند است؟
۲۸۱	 ۲- روش تحقیق وبر در علوم اجتماعی و رابطه آن با دین
۲۸۳	 ۳- تطبیق دیدگاه ماکس وبر و برایان ترنر درباره اسلام
۲۸۶	 ناسازگاری در مدل‌های وبر در فهم اسلام
۲۹۴	 نقد ترنر بر دیدگاه وبر درباره حضرت محمد (ص) و اسلام
۲۹۹	 تفسیر وبر از رابطه اسلام و انسان در اسلام
۳۰۲	 ساختار اسلام سنتی وراثت‌گراست
۳۰۴	 دیدگاه وبر درباره حقوق اسلام
۳۱۰	 منابع
۳۱۷	 سخن آخر
۳۱۹	 نمایه‌ها
۳۲۱	 نمایه اعلام و اشخاص
325	 نمایه اصطلاحات
۳۴۰	 نمایه کتب

پیشگفتار

در این کتاب دین‌شناسی جامعه‌شناسانی که بیشترین تاثیر را بر فضای علمی کشور داشته‌اند یعنی در واقع سران جامعه‌شناسی کلاسیک دور‌کیم و مارکس وبر به انضمام فروید مورد بررسی و نقد قرار گرفته است. البته به پیشینه مطالعات علمی تجربی راجع به دین به تحقیقات ماکس مولر و تیلور و فریزر و اگوست کنت هم اشاره شده است. جامعه‌شناسی کلاسیک از همان آغاز ظهور در خدمت نظام سرمایه‌داری بود. زیرا اساساً برای حل مشکلات این نظام از جمله موانع توسعه سرمایه‌داری پدید آمده بود. به همین دلیل جامعه‌شناسان کلاسیک خیلی زود به سراغ مطالعه دین رفتند. زیرا دین مهم‌ترین عامل فرهنگ ساز تاریخ بشر بزرگ‌ترین مانع بازار فروش کالای تولیدی سرمایه‌داران بزرگ و به تعبیر خود جامعه‌شناسی بزرگ‌ترین مانع توسعه بود. علی‌رغم اینکه این کارشناسان نظام سرمایه‌داری از همان آغاز ظهور خود را به عنوان محققان بی‌طرف در حوزه انسان‌شناسی اجتماعی به جامعه معرفی کردند و به این بهانه که عالمان دین در پژوهش‌های خود بی‌طرف نیستند آنها را با پشتیبانی سرمایه‌داران بزرگ از حوزه مطالعات دینی کنار گذاشته و خود را محققان واقعی حوزه دین معرفی کردند. ولی تحقیقات جامعه‌شناسان در حوزه دین بر خلاف ادعای بی‌طرفی‌شان، به شدت جهت‌دار بود. چون آنها به دین به عنوان پیام خداوند برای هدایت بشر باور نداشتند. بلکه آنها اساساً به خداوند به عنوان خالق و مالک جهان و انسان اعتقاد نداشتند و دین را و خدا را ساخته ذهن بشر می‌دانستند. جامعه‌شناسان آمده بودند راهکاری برای حذف دین از جامعه پیدا کنند. به همین دلیل بنیانگذاران جامعه‌شناسی به لحاظ معرفت‌شناختی و متدولوژی پوزیتیویست بودند. با این روش اصولاً مهم‌ترین عناصر دین یعنی اعتقاد به خدای یگانه به عنوان مبداء جهان و زندگی پس از مرگ، و جاودانگی انسان و مقوله وحی و معجزات پیامبران قابل تبیین نبود. در نتیجه این مباحث را از حوزه مطالعات و تحقیقات دینی خارج کرده و دین را به رفتار انسان‌های مدعی پیروی از دین فرو کاستند و از آن به بعد نظریه‌پردازی در حوزه دین بر این اساس صورت می‌گرفت که گویی دین جز رفتارهای پیروانش معنایی ندارد.

البته اقتضای منطق پوزیتیویستی همین است. پوزیتیویسم خارج از حوزه مشاهدات حسی سخنی برای گفتن ندارد. این پژوهش نشان داده است که به دلیل همین مغالطه مهم خلط دین و رفتار پیروان دین، جامعه‌شناسی مدرن از بنیاد صلاحیت تحقیق در حوزه دین را ندارد. زیرا اولاً امکانات تحقیق در دین را ندارد ثانیاً دشمن دین است و این با ادعای بی‌طرفی قابل جمع نیست. از این‌رو داورى‌ها درباره دین بر اساس رفتارهای انسان‌ها منجر به نتایجی شده است که هیچ ربطی به دین ندارد. جامعه‌شناسی در راستای مأموریت خویش قرا است دین را به‌گونه‌ای تحریف نماید که مانع فرهنگی بر سر راه ایدئولوژی کسب ثروت به هر قیمت را از سر راه بردارد. بنابراین در مکتب انقلاب اسلامی که دین را کامل‌ترین الگوی زندگی از طرف خداوند و تنها روش نیل به سعادت آدمی می‌داند نمی‌توان برای شاخه دین جامعه‌شناسی مدرن کمک گرفت، مگر اینکه بر اساس جهان‌بینی اسلامی جامعه‌شناسی خاصی تولید شود. جامعه‌شناسی اگر بخواهد حل مشکلات اجتماعی جامعه اسلامی را حل کند باید مبتنی بر پایه توحید باشد و باید موانع اجتماعی تحقق در جامعه توحید را کشف و شناسایی کند و جامعه‌شناسی موجود چنین توانی ندارد چون اساساً برای این منظور توان نداشته است. جامعه‌شناسی موجود در خدمت نظام سرمایه‌داری قوانین رفتار در جامعه دین را دست‌کم و کشف می‌کند تا به سرمایه‌داران بگوید چگونه بر جامعه اسلامی مسلط شوند و آنجا را به عنوان بازار مصرف خود درآورند. به همین منظور در فصل اول به ضرورت نقد دانش‌های انسانی و مدارار با توجه به ماهیت و هدف این علوم پرداخته شده است.

در فصل دوم ضرورت نقد دین‌شناسی جامعه‌شناختی مورد بحث واقع شده است و هدف واقعی جامعه‌شناسی به ویژه در حوزه تبیین دین آشکار شده است. از آنجا که مهم‌ترین مشخصه جامعه‌شناسی کلاسیک اثبات‌گرایی در تحقیق بوده و همین ویژگی به جامعه‌شناسی در ایران نیز منتقل شده است.

فصل سوم به نقد و بررسی این روش و پیامدهای آن در علوم انسانی و به ویژه جامعه‌شناسی دین اختصاص یافته است.

در فصل چهارم که مهم‌ترین و مفصل‌ترین بخش کتاب است دین‌شناسی جامعه‌شناسان کلاسیک مورد توضیح و نقد قرار گرفته است. خواننده محترم ممکن است تعجب کند که چرا دین‌شناسی فروید در این مجموعه نیز مورد توجه و نقد و بررسی بوده است، در حالی که فروید به عنوان یک روانکاو شهرت دارد نه جامعه‌شناس. اما علت پرداختن به فروید تاکید وی بر این مطلب است که او رفتار فرد و آثار روانی حضور فرد در جامعه و تاثیر جامعه بر رفتار او را مورد تحلیل‌های روانکاوانه قرار داده است و رفتارهای اجتماعی دینی را تحلیل روانی کرده است. از سوی دیگر در میان جامعه‌شناسان بر ماکس وبر تاکید و تمرکز بیشتری صورت گرفته است. زیرا او در عین حال که منتقد جامعه‌شناسی پوزیتیویستی است و به نقد جامعه‌شناسی اگوست کنت و دورکیم و مارکس پرداخته است راجع به اسلام نیز تشریح رداژم کرده است، و به علاوه، در میان جامعه‌شناسان وطنی نیز مورد توجه همراه با دلبستگی است. اما در این تحقیق نشان داده شده است که در دشمنی نسبت به دین فرقی بین ماکس وبر و همانان مقدم بر او نیست. این تنها نظر محقق نیست بعضی از جامعه‌شناسان چون بنیامین استامپر بر دشمنی و تنفر وی راجع به اسلام تصریح کرده‌اند و خودش نیز صریحاً می‌گوید: «سیفی دین هیچ تاثیری بر او ندارد و مأموریت خود را دین زدایی و یا به تعبیر خودش افسوس زدایی از جامعه با توسعه عقلانیت ابزاری می‌شمارد؛ سحر پنداشتن معجزات انبیاء توسط وبر هدف حقیقی بی‌طرفی را به یاد رفتار طواغیت معاصر انبیاء (علیهم‌السلام) در برابر آنها می‌اندازد که سحران را ساحر و معجزات آنها را سحر پنداشته و برای مقابله با انبیاء ساحران زمانه را فرامی‌خواند». خلاصه کلام این تحقیق ناکارآمدی جامعه‌شناسی را در حوزه دین‌شناسی با گزارشی انتقادی از تحقیقات آنها درباره دین نشان داده است.

محمد جواد پیرمرادی

دانشیار دانشگاه جامع امام حسین (ع)